

jako *sanctus*, to być może jest to aluzja do jego śmierci”, powszechnie zaś wiadomo, że Kasjan używał słowa *sanctus* także w stosunku do osób żywych.

Kilka krytycznych uwag pod adresem *Kasjana mnicha*, dotyczy także jego polskiego tłumaczenia, i to zarówno, jeśli chodzi o wierność przekładu, jak i o jego szatę językową. Dziwić może, że tłumacz nie sięgnął, w tym przypadku, po wydane już w Polsce *Rozmowy* Jana Kasjana w przekładzie L. Wrzoła, a udałoby się wówczas uniknąć, co najmniej kilku nieporozumień. Dla przykładu: kiedy C. Stewart pisze o *abundance of humor* i odwołuje się do zwrotu *redundantia umoris* z XII-tej *Rozmowy*, to nie chodzi mu o „nadmiar humorów”, jak podaje tłumaczka *Kasjana mnicha* (s. 175), ale o „nadmiar płynu”, jak możemy się o tym przekonać z polskiego wydania *Rozmów* Ludwika Wrzoła. Podobnie jest w rozdziale poświęconym wadom głównym, gdzie niezbyt trafne wydaje się tłumaczenie angielskiego słowa *pride* („pycha”) jako „duma” (s. 142), albowiem to „pycha”, a nie „duma”, zaliczana jest przez Kasjana do wad głównych (zob. *Rozmowa* V 2). Na marginesie warto tutaj też zaznaczyć, że to właśnie dzięki pismom Kasjana, nauka o grzechach głównych, została rozpowszechniona na Zachodzie. Jeżeli zaś chodzi o sam język tłumaczenia, to z pewnością w tego typu publikacji razić mogą używane przez tłumacza kolokwializmy: „opowieści [Kasjana] na temat małżeństwa są niestrawne (*stumbling block*) dla współczesnego czytelnika” (s. 144), lub: „Pafnucy, któremu Kasjan przypisuje *Rozmowę* 3, jest kapitalnym typem (*is the very type*) egipskiego mnicha starej szkoły” (s. 30), itp. Na ocenę przekładu wpływają także zbyt liczne, niestety, pomyłki, jak na przykład, *C. Stewart* (s. 8), zamiast *C. Stewart*; *H. Marrow*, zamiast *H. Marrou* (s. 292), itp. Szkoda też, że do przedrukowanej obszernej bibliografii wydawcy nie dołączyli żadnej publikacji polskiej, a jest ich przynajmniej kilkanaście.

Podsumowując, dobrze się jednak stało, że ten zapomniany dzisiaj autor, jakim jest Jan Kasjan, który położył nieocenione zasługi pod rozwój zachodniego monastycyzmu, doczekał się tak obszernej monografii, wydanej również w języku polskim. Książka Columby Stewarta *Kasjan Mnich*, pozwala bowiem czytelnikom skutecznie nadrobić zaległości wobec tej postaci, a samemu Kasjanowi przywraca należne mu miejsce pośród wielkich postaci Kościoła.

Ks. Arkadiusz Nocon – Rzym

AEURED of Rievaulx, *The Historical Works*, trans. by J.P. Freeland, introduction and annotations by M.L. Dutton, Kalamazoo 2005, Cistercian Publications 56, ss. 306

Można powiedzieć, wreszcie! Po kilkunastu latach żmudnej pracy i po stosunkowo długim czasie, w porównaniu z krytycznym wydaniem pism ducho-

wych Aelreda (1971-1989-2001)² – dwunastowiecznego opata angielskiego z cysterskiego klasztoru Rievaulx (1110-1167) – nastąpił wreszcie upragniony moment pierwszej publikacji przekładu jego tzw. dzieł historycznych, w ramach Cysterskiego Wydawnictwa w Kalamazoo. Jest to wprawdzie wydanie w języku angielskim, a nie oryginalnym łacińskim, jak to było w przypadku pism ascetycznych, ale i to ma swoje pozytywne strony. Ich łaciński tekst i tak musiał być wcześniej przejrany i zgodnie ze współczesnym stanem wiedzy wybrany spośród kilku czy kilkunastu zachowanych, najbardziej wiarygodnych kopii. Poza tym, łacina jest dostępna tylko dla specjalistów, natomiast wersja angielska może je bardziej upowszechnić.

Jane Patricia Freeland, zmarła kilka lat temu filolog j. łacińskiego, podjęła się przetłumaczenia tych dzieł z oryginalnej łaciny kościelnej na współczesny j. angielski. Pomogła jej w tym Marsha L. Dutton, prof. języka angielskiego z Uniwersytetu w Ohio, która oprócz tego, że dokonała wyboru najbardziej wiarygodnych kopii manuskryptów, napisała do nich *Wprowadzenie* i opatrzyła je przypisami.

Mówi się tu o tzw. historycznych dziełach, bo faktycznie nie odpowiadają one temu, co my dziś uważamy za prawdziwie historyczne. Jest to literatura biorąca wprawdzie pod uwagę tematykę i wydarzenia historyczne, jednak przedstawione sposobami i metodami wówczas uprawianymi, służąc określonym celom moralno-politycznym, to co dziś raczej nazywa się historiografią. Marsha L. Dutton, zgodnie z ogólnym średniowiecznym cysterskim schematem, dzieli tę literaturę na dzieła polityczne i historiograficzne (s. 7-10). Polityczne mają za zadanie ukazanie wzorca postępowania dla władcy, któremu z reguły dane dzieło było dedykowane, by mu przedłożyć „zwierciadło” chrześcijańskich cnót życia i rządzenia. Pozostałe opisują żywoty świętych ze środowiska Północnej Anglii, gdzie przyszło Aelredowi żyć i działać, w celu podania wiernemu ludowi przykładów miłości, przebaczenia i miłosierdzia Bożego poprzez cuda zdziałane poprzez wstawiennictwo tych lokalnych świętych (s. 10-12). Niniejsza publikacja jest pierwszym tomem z dwóch przewidzianych, prezentujących dzieła historyczne Aelreda z Rievaulx. Jest on poświęcony pierwszemu rodzajowi scharakteryzowanych wyżej utworów politycznych. Drugi tom będzie dotyczył żywotów świętych z Północnej Anglii i ma się ukazać, zgodnie z zapowiedziami wydawniczymi, w czerwcu 2006 r. pod tytułem: *Lives of the Northern Saints*.

² Por. Aelredus Rievallensis, *Opera omnia – opera ascetica*, ed. A. Hoste – C.H. Talbot, Turnholt 1971 = CCCM 1; w 1989 r. ukazał się również w tej samej serii zbiór jego kazań oznaczony jako druga część wcześniejszego tomu: Aelredus Rievallensis, *Sermones I-XLVI. Collectio Claraevallensis Prima et Secunda*, ed. G. Raciti, Turnholt 1989 = CCCM 2A; w 2001 r. ukazała się druga część tej kolekcji: *Sermones XLVII-LXXX. Collectio Dunelmensis. Sermo a Matthaео Rievallensi Servatus. Sermones Lincolnenses*, ed. G. Raciti, Turnhout 2001 = CCCM 2B; więcej na ten temat zob. R. Groń, *Kazania Aelreda z Rievaulx*, WPT 13 (2005) z. 2, 15-32.

Pierwszy tom, o którym tu mowa, zawiera cztery z siedmiu historycznych dzieł Aelreda napisanych w latach 1153-1163. Powstały one na tle zakończonej niedawno wojny domowej o tron Anglii (1153), na progu, a później w trakcie, panowania króla Henryka II (1154-1189), odzwierciedlając ówczesne realia historyczne, podane wzmiankowanym wyżej cysterskim (religijno-moralnym) sposobem. Dzieła te, w zależności od ich wagi, zachowały się w kilku lub kilkunastu manuskryptach, a później (od XVI w.) przeszły historyczny proces ich drukowanej formy. Jako takie jednak, nigdy nie zostały zebrane razem w jednym tomie. Niniejsza publikacja kompiluje je po raz pierwszy z różnych wydań (PL 195, 701-790; J. Pinkerton – W.M. Metcalfe, *Vitae Sanctorum Scotiae*, vol. 2, Londini 1789-1889, 269-285).

Recenzowana książka, oprócz *Spisu treści*, *Listy skrótów*, oraz wspomnianego już *Wprowadzenia* Marshy L. Dutton, zawiera cztery dzieła historyczno-polityczne Aelreda: 1. *Genealogię królów Anglii* (*Genealogia regum Anglorum*), powstała w latach 1153-1154 (s. 39-122), która z racji zamiaru autora zawierała w ramach pierwszego rozdziału odrębny gatunkowo wcześniejszy utwór przedstawiany później osobno jako 2. *Lamentacja za Dawidem, królem Szkotów* (*Lamentatio Davidi Scotorum regis*), powstała ok. 1153 r. (s. 45-70), 3. *Życie św. Edwarda Wyznawcy* (*Vita Sancti Edwardi Confessoris*), napisane w latach 1162-1163 (s. 123-243), oraz 4. *Bitwa pod sztandarem* (*De bello standardii*), powstałe w latach 1155-1157 (s. 245-269). Całość wieńczy *Bibliografia* i trzy *Indeksy* odnoszące do cytowanych źródeł, osób i miejsc.

Lamentacja za Dawidem, królem Szkotów jest lamentacją (literackim wyrażeniem żalu) po śmierci, a zarazem pochwałą cnót, króla szkockiego Dawida I († 1153), na którego dworze autor się wychował i którego cenił jako przyjaciela. Jest ona również okazją do krytyki okrucieństwa jego wojsk, podkreślenia jego kulturotwórczej roli dla rozwoju Szkocji oraz wyrażenia swych obaw o przyszłość kraju. *Genealogia królów Anglii* wraz z *Lamentacją* dedykowana Henrykowi II, jest swoście spreparowaną genealogią panującego króla. Ma za zadanie wykazać nie tylko jego boskie i antyczne pochodzenie, ale również jego związek w ciągłości historycznej z wielkimi poprzednikami anglosaksońskimi na tronie Anglii.

Życie Świętego Edwarda Wyznawcy to z kolei dzieło napisane z okazji przeniesienia relikwii św. Edwarda do nowego grobowca (1163). Aelred opisuje tu żywot Świętego, ostatniego w jego mniemaniu anglosaksońskiego króla. Poprzez wykazanie związku Henryka II z Edwardem Opat nasz chce uwierzytelnić panowanie tego pierwszego na tronie Anglii i wykazać kontynuację nowej dynastii Plantagenetów, którą ten rozpoczął swoim panowaniem, ukazując w Edwardzie wzór świątobliwego władcy.

Bitwa pod sztandarem, to utwór przedstawiający epizod wojny angielsko (normańsko)-szkockiej (1135-1139), w przegranej przez wojska Dawida bitwie

pod Northalerton (1138), koło Rievaulx. Jako taki, jest próbą usprawiedliwienia przez Aelreda błędu króla Dawida; błędu, który miał polegać na prowadzeniu wojny z wojskami ówczesnego króla Anglii Stefana I Blois (1135-1154), wspartego przez duchowieństwo i baronów normańskich. Znajduje się tu również dłuższa dygresja wychwalająca zasługi normańskiego dobroczyńcy opactwa Rievaulx – Waltera Espec. Jest to zwyczajowa forma wyrażenia hołdu wdzięczności ze strony Zakonu.

Z wielką radością należy więc powitać inicjatywę wydawniczą upowszechniającą dorobek historyczny Aelreda – trzeciego, po św. Bernardzie z Clairvaux i Williamie z St. Thierry, wielkiego cysterskiego pisarza XII-wiecznej Europy, a pierwszego cystersa z Anglii. Opat z Rievaulx, z powodu większego zainteresowania jego pismami ascetycznymi, był dotychczas przede wszystkim znany jako teolog i pisarz duchowy, na bazie czego wyrosło wiele publikacji podkreślających jego wkład duchowy w rozwój idei cysterskich średniowiecznej Europy, jak na przykład jego teologiczny traktat o przyjaźni duchowej (*De spiritali amicitia*). Obecnie, dzięki publikacji wyżej omówionych dzieł historycznych, być może przyjdzie wreszcie czas na odsłonięcie jego większej roli w historiografii XII-wiecznej Europy, co już powoli zaczynają podkreślać różni naukowcy (por. np. badania E. Freeman). Szkoda wprawdzie, że nie jest to wydanie w języku polskim, na co trzeba będzie jeszcze zapewne długo poczekać, jeżeli w ogóle kiedyś do tego dojdzie. Jak na razie trzeba się cieszyć tym, co jest, i co dla znających język angielski stanowi nieocenioną pomoc. Każdy może zdać sobie z tego sprawę, kiedy uprzytomni sobie, że przecież oryginalne łacińskie manuskrypty czy pierwsze drukowane kopie tych dzieł są praktycznie zarezerwowane tylko dla fachowców.

Ks. Ryszard Groń – Chicago, USA

***Truth as gift. Studies in Medieval Cistercian History in honour of John R. Sommerfeldt*, ed. Marsha L. Dutton – Daniel M. LaCorte – Paul Lockey, Kalamazoo Mich. 2004, Cistercian Publications, ss. 588.**

Z okazji 40-letniej działalności naukowo-pedagogicznej profesora Johna R. Sommerfeldta, jego przyjaciele i uczniowie: Marsha L. Dutton, Daniel M. LaCorte i Paul Lockey, zadbali o uhonorowanie go specjalną jubileuszową Księgą Pamiątkową pt. *Prawda jako dar. Studia ze średniowiecznej cysterskiej historii*, wydaną nakładem Publikacji Cysterskich w Kalamazoo. Gdy się czyta *Wstęp* tego dzieła autorstwa Marsha L. Dutton (s. XXV-XXXVI), okazuje się, że stajemy przed wielką charyzmatyczną osobowością, ukrytą za murami ścian uniwersyteckich. Warto tu pokrótce przybliżyć tę postać, zupełnie nieznaną w polskim środowisku teologicznym.